

Bolívie: od indigenity k eko-indigenitě?

JANA JETMAROVÁ

Katedra filosofie, Technická univerzita v Liberci, jana.jetmarova@tul.cz

ABSTRACT: *The aim of this paper is to answer the question what is the role of the environmentalistic discourse adopted by Bolivian indigenous groups in a local political decision-making process. I am using the example of two case studies analyzing conflicts of developmentalist government policy and local communities to demonstrate that discourse emphasizing the necessity of the Mother Earth protection is primarily the means to legitimize autonomistic demands. The agenda that was legitimized by indigeneity at the beginning of the millenia, is now presented as an eco-indigenous agenda. The paper discusses this shift not only in Bolivian but also in further hemispheric context.*

KLÍČOVÁ SLOVA:

Bolívie, indigenní, environmentalismus, kosmopolitanismus, Idle No More, TIPNIS

KEY WORDS:

Bolivia, indigenous, environmentalism, cosmopolitanism, Idle No More, TIPNIS

Harmonie s přírodou a dobrého života lidstvo nedosáhne, pokud bude rozvíjet stávající kapitalistické vzorce produkce a konzumu. Tyto vzorce odsoudily Matku Zemi k smrti¹.

Evo Morales

Představitelé indigenních² skupin obou amerických kontinentů stále častěji delegitimizují současnou globální ekonomickou politiku poukazem na její ekologickou neudržitelnost. S přelomem milénia začíná diskurz nativních Američanů intenzivně aktivovat pozitivní stereotyp eko-indiána (Krech 1999), který se pozoruhodným způsobem materializuje v konkrétní sociální realitu. Cílem následujícího textu je ukázat, jak se diskurz indigenní proměňuje v diskurz eko-indigenní a jakou roli tyto diskurzy hrají při tvorbě lokálních i globálních politik na příkladu Bolívie, země, jež na mezinárodní scéně může působit jako příklad „indigenního environmentalismu“.

Bolívie je v mnoha aspektech jedinečná. Představuje jednu z nejnativnějších zemí Latinské Ameriky: nadpoloviční většina obyvatel se považuje za potomky původních Američanů. Přes ohromné přírodní bohatství se donedávna Bolívie potýkala s extrémní chudobou, chronickou politickou nestabilitou a expandující produkcí koky a kokainu.

V roce 2005 byl do čela státu zvolen historicky první domorodý prezident, Evo Morales, nativní Aymar a lídr odborové federace pěstitelů koky. Morales a jeho strana MAS (Movimiento al Socialismo – Hnutí za socialismus) zásadně redefinovali politické směřování země: Bolívie se proměnila v jednu z páteřních zemí tzv. růžové vlny (Allen 2008), vycházející z celokontinentálního obratu doleva na počátku prvního desetiletí nového milénia. Radikálně odmítla neokoloniální ekonomický a politický intervencionismus jak ze strany mezinárodních finančních institucí, tak ze strany globálních hegemon-

ních mocností. Ve svém politickém diskurzu MAS velmi šikovně využila koncept indigenity, který z tradičně marginalizované pozice proměnila v klíčový prvek konstrukce bolívijské národní identity.

Diskurz MAS je výsledkem specifického vývoje posledních několika desetiletí jak na lokální, tak na globální rovině. V 80. letech prošla Bolívie drastickou neoliberalní transformací s katastrofálními socioekonomickými následky: několik desítek tisíc osob přišlo o práci, radikálně narostla míra chudoby, stát selhal v plnění základních funkcí (Kohl 2003, 2004, 2006). Expandovala neformální ekonomika, narůstala produkce koky a kokainu.

Od 90. let zároveň sílí v celosvětovém měřítku hlas domorodého obyvatelstva (Clifford 2007). V reakci na agresivní pronikání těžbařských společností do oblasti východních pralesních nížin uspořádaly již v roce 1990 skupiny místních původních obyvatel první indigenní „Pochod za teritorium a důstojnost“ (Marcha por el Territorio y la Dignidad) (Lima 2006), v jehož důsledku přijala Bolívie jako jedna z prvních zemí světa Deklaraci práv původního obyvatelstva Mezinárodní organizace práce (konvence ILO 169). Status indigenity se proměnil v nástroj, jehož prostřednictvím začaly lokální skupiny nárokovat své teritoriální, kulturní a politické požadavky. V tomto smyslu začaly indigenní diskurz využívat i skupiny, které neodpovídají „klasickým“ definicím domorodosti (Niezen 2003), nicméně sdílejí společnou zkušenost kolonialismu, marginality a chudoby (Goodale 2006).

Úspěch obyvatel východních nížin inspiroval k využití podobné strategie i další marginalizované skupiny bolívijské společnosti. V průběhu 90. let, kdy dochází k decentralizaci státu umožňující větší zapojení lokálních skupin do procesu politického rozhodování (Albó 2002), přebírají indigenní diskurz pěstitelé koky, země-

1 Projev Evo Moralese při příležitosti Konference Spojených národů o klimatických změnách v Limě v prosinci 2014 [online]. 2014 [cit. 2015-06-30]. Dostupné z WWW:

https://unfccc.int/files/meetings/lima_dec_2014/statements/application/pdf/cop20_his_bolivia_sp.pdf

2 Označení indigenní užívám v následujícím textu jako synonymum výrazu nativní, původní nebo domorodý. Pro jeho koloniální zátěž se záměrně snažím co nejvíce vyhnout užívání výrazu indián, indiánský.

dělské komunity Altiplana, obyvatelé rozrůstajícího se El Alta³ a další. Jako indigenní začíná být prezentována agenda sociální: v momentu fatálního selhávání státu jsou sociální požadavky (přístup k vodě, zdravotní péče, vzdělávání atd.) nárokovány jakožto práva indigenního obyvatelstva. Indigenní identita nabývá významný politický rozměr a proměňuje se v nástroj, jehož prostřednictvím prosazují své požadavky skupiny systematicky marginalizované a politicky znevýhodněné v momentě, kdy všechny dřívější prostředky selhaly (Yashar 2005, Spronk 2007, Postero 2005, Van Cott 2005, Jetmarová 2013).

Efektivita indigenního diskurzu se naplno projevila v roce 2000, během tzv. Cochabamské války o vodu. Na protest proti abusivní privatizaci vodovodní sítě v Cochabambě se zformovala široká aliance sociálních hnutí, která přijala indigenní rétoriku: voda byla interpretována jako nekomercializovatelný dar Matky Země, na nějž mají původní obyvatelé nezczizitelné právo (Olivera – Lewis 2004, Schultz 2003, Farthing – Kohl 2001). Daleko více než jako požadavek sociální byl přístup k vodě nárokován jako požadavek indigenní. Tato strategie se stala jedním z klíčových faktorů, které vedly k zastavení privatizačního projektu.

MAS, politická strana Evo Moralese, využila těchto zkušeností: dále indigenizovala sociální agendu a vytvořila koncept indigenity jako široce inkluzivní kategorie, v jejímž rámci mohli nalézt legitimitu všichni lidé, kteří se cítili nějakým způsobem poškození stávajícím režimem (Harten 2011). Přijetím indigenního diskurzu do své ideologie zaujala MAS strategickou pozici pro odmítnutí stávajícího politického statusu quo jak na lokální, tak na globální rovině. Jak poznamenává Carnessa (2006: 252): „pokud budeme globalizaci chápat jako čím dál efektivnější šíření globálního kapitálu, k jehož důsledkům patří i oslabování národních států a homogenizace produktů a kultur na planetě, co může být více anti-globálního, než indigenní identita?“ MAS se zároveň podařilo redefinovat stávající pojetí národní politické identity: tradičně marginalizovaná indigenní identita začala být chápána jako legitimní nositelka „bolívijskosti“.

Ve volbách roku 2005 zaznamenala MAS fenomenální úspěch a stala se vůdčí politickou silou v zemi. Její ambicí se stalo kompletně změnit stávající fungování státu. Bolívie se stala státem „mnohonárodnostním“ (Estado plurinacional), který se zavázal poskytnout širokou míru autonomie lokálním skupinám. Razantní zdanění těžby ropy a zemního plynu umožnilo financovat několik sociálních programů, zacílených na nejzranitelnější skupiny obyvatelstva. V roce 2009 byla přijata nová ústava, jejímž prostřednictvím měl být znovu-založen (refundado) bolívijský stát.

Politická ideologie MAS je pozoruhodnou směsí mnohdy protichůdných myšlenek, jejichž společným jmenovatelem je ostré vymezení proti předchozímu politickému režimu. Velmi důležitou roli v tomto smyslu

hraje vedle indigenního diskurzu i diskurz environmentalistický. Dle nové ústavy se stal jedním z klíčových eticko-morálních principů (principios ético-morales) bolívijského státu indigenní princip „dobrého života“⁴, který v pojetí MAS představuje směs domorodých principů reciprocity a rovnováhy v komunitě a myšlenek západní hlubinné ekologie. V rámci rovnovážného „dobrého života“ vstupují do politického diskurzu i ne-lidské entity, personifikované Matkou Zemí – Pachamamou, která se proměňuje v legitimního politického aktéra.

MAS pracuje s pozitivní stereotypizací eko-indiána, již využívá k legitimizaci svých politik jak na lokální, tak na globální úrovni. Na mezinárodní scéně působí Evo Morales jako dokonalá inkarnace tohoto konceptu. Vystupuje jako neúnavný bojovník za práva Matky Země (Weston – Bollier 2013: 61), je ostrým kritikem dlouhodobé ekologické neudržitelnosti západního socioekonomického modelu a prosazuje vytvoření alternativního systému, vycházejícího z indigenních konceptů nedělitelného spojení člověka a přírody (UN 2010).

V roce 2010 Bolívie iniciovala uspořádání alternativní „Světové konference národů o klimatických změnách a právech Matky Země“ v Cochabambě (CMPCC 2010b), která byla reakcí na krach jednání klimatického summitu v Kodani. Konference se zúčastnilo několik desítek tisíc osob, převážně z řad původních obyvatel obou Amerik (Lindisfarne 2010: 1). Výsledkem setkání se stala tzv. Dohoda národů (Acuerdo de los Pueblos), dokument, který představuje specifický pohled z Jihu a který formuluje konkrétní politické požadavky: poukazuje na nutnost zajištění globální environmentální a sociální spravedlnosti prostřednictvím platby tzv. klimatického dluhu, požaduje uznání specifického statusu klimatických uprchlíků, především ale vyzývá k vytvoření alternativního systému, postaveného na „tradičním systému vědění a praktik indigenních skupin“ (CMPCC 2010a).

Klíčovým aktérem se v tomto smyslu stává sama příroda, Matka Země, která zaujímá v andských kosmologiích centrální pozici (de la Cadena 2010). V návaznosti na jednání v Cochabambě uznala Bolívie jako jedna z prvních zemí světa práva přírody prostřednictvím tzv. „Zákona o právech Matky Země“. Příroda nabyla právní statut jakožto „kolektivní subjekt ve veřejném zájmu“ (Gobernabilidad 2010), definovaný jako „živoucí dynamický systém, tvořený nedělitelným společenstvím všech živých systémů a bytostí“, včetně lidské společenství. V rámci tohoto systému má vždy „zájem společenství prioritu před jakýmkoli individuálně nabytými právy“ (ibid.). Živoucí systémy jsou nedělitelné a nekomercializovatelné.

Legislativní uznání práv Matky Země je možné nahlížet jako výjimečný a v celosvětovém měřítku jedinečný krok. V bolívijském kontextu je však třeba jej chápat jako součást širší politické strategie MAS, která staví v první řadě na jasném vymezení oproti předchozímu politickému režimu země a proti globálnímu statusu quo. Uznání práv Matky Země a přijetí environmentalistického

- 3 El Alto je město, které vyrostlo na okrajích kaňonu, na jehož dně se nachází La Paz. V současnosti se jedná o téměř milionovou metropoli, obydlenou převážně nativními Aymary a Kečuy.
- 4 Tvůrci nové ústavy re-legitimizují bolívijskou státnost zahrnutím specifické indigenní zkušenosti lokálních skupin. Dle článku 8.1: „Stát přijímá a podporuje jako eticko-morální principy pluralitní společnosti tyto principy: ama qhilla, ama llulla, ama suwa (nebuď líný, nelži, nekraď), suma qamaña (dobře žít), ñandereko (harmonický život), teko kavi (dobrý život), ivi maraei (země beze zla) a qhapaj ñan (ušlechtilý život)“ (Nueva Constitución 2009)

5 Jako extraktivismus je označována ekonomická strategie, v jejímž rámci získává stát zdroje k financování sociálních politik primárně prostřednictvím těžby a komercializace nerostných surovin. Ke kritické analýze současných extraktivistických politik v Latinské Americe viz např. Petras – Veltmeyer (2014).

diskurzu představuje jeden z kroků, jimiž MAS legitimizuje svou politiku jak na lokální, tak na globální rovině. Pokud na počátku milénia MAS stavěla na široce inkluzivním pojetí indigenity, v současnosti se velmi důležitým konceptem stává eko-indigenita.

Velký problém politického projektu MAS ovšem spočívá ve faktické protichůdnosti jeho klíčových principů. Na jedné straně se pokouší vytvořit „indigenní verzi moderního státu“ (Harten 2011), postavenou na principech ekologicky udržitelného „dobrého života“ a na uznání kulturní, politické a ekonomické autonomie lokálních skupin, na druhou stranu svou ekonomickou politiku zcela pragmaticky opírá o masivní extraktivismus⁵. Přes údernou antikapitalistickou rétoriku Evo Moralese bolivijský stát v praxi dosud příliš neopustil neoliberální směřování a spíše než ekologicky citlivý „indigenní socialismus“ rozvíjí „andsko-amazonský kapitalismus“ (García Linera 2006), formu ekonomického neostrukturalismu, která je postavena na principech volného trhu s posílenou regulativní a redistributivní funkcí státu (Weber 2011). Těžba a komercializace přírodních zdrojů se na jednu stranu stávají důležitým zdrojem financování sociálních politik, na druhou stranu generují konflikty mezi vládou a lokálními skupinami.

V tomto kontextu se eko-indigenní diskurz, vytvořený a šířený MAS, často proměňuje v nástroj, jehož prostřednictvím legitimizují své požadavky skupiny, které se vymezují vůči politice vlády. Do hry vstupují ne-lidské entity jako další političtí aktéři: ochrana teritoriálních práv a udržení politické autonomie začíná být legitimizováno nutností ochrany práv Matky Země. Tento posun je logickým důsledkem přijetí široce inkluzivního chápání indigenity: v momentě, kdy se mohou téměř všichni obyvatelé země považovat za „domorodé“, je prakticky nemožné využívat status „původnosti“ k legitimizaci konkrétních politických požadavků (Canezza 2006), což byla praxe osvědčená na počátku milénia. Lokální skupiny začaly proto svoji exkluzivitu stavět na eko-indigenitě. Poměrně efektivně tak proti Moralesově vládě obracejí její vlastní diskurz.

Následující dvě krátké případové studie se pokusí ukázat, jakých podob může tento proces nabývat v konkrétních kontextech.

SALAR DE UYUNI: KOMU PATŘÍ LITHIUM?

Salar de Uyuni, největší solné pole světa o rozloze více než 10 000 km², se nachází na jihozápadě Bolívie, správně spadá do departmentu Potosí. Z rozsáhlé plochy Salaru získávaly místní aymarské komunity již od předkolumbovských dob sůl, kterou vyměňovaly za potraviny a plodiny, jež v oblasti nebylo možné vypěstovat. Geografická poloha Salaru de Uyuni je extrémní: solné pole se nachází v nadmořské výšce 3650 metrů, průměrná roční teplota nepřesahuje 8°C (INE 2015). Vzhledem k nepříliš příznivým podmínkám, velké vzdálenosti od hlavních správních center a problematické-

mu dopravnímu spojení zůstával Salar po dlouhou dobu polozapomenutým územím, o které stát nejevil příliš velký zájem.

V současnosti je ovšem solné pole považováno za oblast zcela klíčovou pro další ekonomický rozvoj Bolívie. Pod povrchem Salaru se nachází přibližně 70 % světových zásob lithia – lehkého kovu, využívaného pro výrobu velkokapacitních baterií napájejících mobilní telefony, přenosné počítače nebo elektromobily. Ekonomický potenciál této suroviny se zdá být obrovský (Farr 2011), její využití Moralesova vláda prohlásila již v roce 2008 „národní prioritou Bolívie“ (GNRE 2011a). V prosinci 2010 státní důlní společnost COMIBOL spustila provoz pilotní rafinerie v Llipi Loma na jihovýchodě Salaru de Uyuni (GNRE 2011b) a zahájila proces intenzivní těžby a rafinace lithia. Department Potosí se má podle plánu vlády stát „centrem produkce 21. století“ a oblastí, kam budou do roku 2018 směřovat investice ve výši 617 milionů dolarů (GNRE 2015).

Lithium se má stát strategickou přírodní surovinou, jejíž komercializace by měla Bolívii generovat zdroje tolik potřebné pro vylepšení dlouhodobě neutěšené socioekonomické situace většiny obyvatelstva. Dle nové ústavy neobnovitelné přírodní zdroje „patří bolivijskému lidu a jejich správa náleží státu“ (Nueva Constitución 2009), z této perspektivy se zdá být vládní projekt těžby a komercializace lithia a následné redistribuce nabytých zdrojů zcela legitimní. Problematickou ovšem zůstává distribuce negativních externalit těžby, které dopadají v podobě nevratných socioekologických škod primárně na lokální komunity. Ty sice mají ústavně zajištěné právo na předběžnou konzultaci a jisté podíly z těžby, v praxi ovšem dosud často chybí odpovídající legislativa, jež by zajistila konkrétní formu naplňování ústavně daných závazků státu. Negativní externality těžby zároveň dopadají na ne-lidské entity, které se prostřednictvím Zákona o právech Matky Země stávají dalšími politickými aktéry, vstupujícími do hry.

Extraktivistický diskurz Moralesovy vlády se tak dostává do konfliktu s ostatními diskurzemi, které si v současné „mnohonárodnostní“ Bolívii nárokují stejnou legitimitu a platnost. Jedním z nich je diskurz environmentalistický, jež v různých podobách využívá vláda, ekologicky angažované občanské organizace, a zároveň jej přijímají lokální komunity, které využívají apelu na práva Matky Země a své teritoriální a autonomistické požadavky legitimizují poukazem na svůj (předpokládaný) hluboký a „tradiční“ vztah k této ne-lidské živoucí entitě. V případě Salaru de Uyuni je vládní projekt těžby a zpracování lithia delegitimizován poukazem na jeho neekologičnost: problematizovaná je užitá technologie, která výrazně narušuje charakter krajiny a konzumuje obrovské množství vody, čímž ohrožuje zemědělské subsistenční aktivity v oblasti (Hollender – Shultz 2010: 39–41), zároveň produkuje množství nežádoucího odpadu (Howard 2009)

a s vysokoupravděpodobností zlikviduje unikátní geomorfologii Salaru a jeho křehký ekosystém.

Do diskuse o dopadech těžby lithia na Salaru de Uyuni tak vstupuje prostřednictvím diskurzu místních indigenních komunit samotné solné pole jako specifický ne-lidský politický aktér, jehož práva jsou zakotvena v nově budovaném právním řádu Bolívie. Jeden z klíčových principů Zákona o právech Matky Země spočívá v „nemožnosti obchodování s živoucími systémy“ (Gobernabilidad 2010), definovanými jako „komplexní a dynamická společenství rostlin, živočichů, mikroorganismů, ostatních bytostí a jejich životního prostředí... pod vlivem klimatických, fyziografických a geologických faktorů“ (ibid). Ekosystém Salaru de Uyuni může být chápán jako takováto živoucí entita, jejíž komercializace je v rozporu se zákonem. Solné pole se proměňuje v jednu z mnoha manifestací Matky Země, jejíž ochrana je klíčovým závazkem současné bolívijské vlády. Moralesův environmentalistický diskurz se (paradoxně) stává nástrojem, který je využíván ke zpochybnění a delegitimizaci extraktivistické politiky jeho vlastní vlády.

Asi 63 % Salaru de Uyuni se nachází na území provincie Daniel Campos (Lérida 2010), která není zdaleka neobydleným „územím nikoho“. Zdejší aymarské komunity čítají celkem přibližně 5000 osob. Rozloha provincie, extrémní geoklimatické podmínky, její relativní izolovanost a neatraktivnost z ní učinily na jednu stranu jednu z nejpodinvestovanějších oblastí Bolívie, na druhou stranu ale vedly k zachování většiny autonomních principů organizace a k vybudování vědomí výlučnosti místních obyvatel. Zdejší Aymaři se cítí být relativně soběstační a fakticky nezávislí na asistenci ze strany státních institucí. Proto vládní projekt industrializace lithia ve prospěch „bolívijského lidu“ přijímají převážně s nelibostí a cítí se být poškozováni státem, který si nárokuje přírodní bohatství solného pole. Jak explicitně vyjádřil don Milton, jeden z lídrů místní komunity: „Solné pole je na našem území a proto máme právo je spravovat“ (Jetmarová 2013). Podle jeho interpretace lithium nenáleží bolívijskému lidu, ale, jako zvláštní dar Matky Země, v první řadě Aymarům provincie Daniel Campos. Státní projekt těžby lithia je interpretován jako pokračování koloniálních praktik, místní komunity osočují vládu z diskriminačního a protiústavního jednání: projekt těžby a zpracování lithia nebyl s místními konzultován a zcela ignoruje jejich teritoriální práva.

Velmi důležitým v legitimizaci diskurzu komunit, které si nárokují přístup k přírodnímu bohatství Salaru de Uyuni, je důraz na vlastní, exkluzivní přístup k hlubokému ekologickému vědění. Stejně jako Evo Morales na mezinárodní makroúrovni, i lokální skupiny využívají pozitivní stereotypizace eko-indiána, kterou velmi obratně manipulují ve svůj prospěch zejména v momentu nutnosti prosazení (mnohdy zcela konkrétních) ekonomických či politických požadavků. Aymaři provincie Daniel Campos poukazují na neekologičnost

(a tím pádem nelegitimitnost) vládního projektu těžby a zpracování lithia, zároveň se pokoušejí nalézt levné a ekologicky šetrné technologie těžby, které by jim umožnily využít přírodní bohatství Salaru ve vlastní prospěch. Environmentalistický diskurz místních Aymarů tak slouží v první řadě jako prostředek udržení a posílení politické autonomie a nezávislosti na bolívijském státu.

TIPNIS

Současná bolívijská realita zdá se být ovšem ještě složitější. Příkladem konfliktu vládní politiky a lokálních komunit s výrazným environmentálním podtextem je spor o TIPNIS. TIPNIS, Domorodé území národního parku Isiboro Secure (Territorio indígena y Parque nacional Isiboro-Secure), představuje jednu z nejstarších domorodých autonomií v zemi. Za původní obyvatele oblasti se považují skupiny Yuracaré, Mojeño a Chimane, od 90. let politicky spolupracující s CIDOB⁶.

Relativní izolovanost národního parku začala být narušována v průběhu 60. a 70. let 20. století, kdy sem přicházejí kolonisté ze západní horské části země, tato imigrace zesiluje v následujícím desetiletí v důsledku socioekonomických dopadů neoliberální transformace. Vzhledem k problematické dostupnosti oblasti a z toho vyplývající neschopnosti (a faktickému nezájmu) státu zajistit ochranu národního parku začínají nově přichodící zabírat jeho jižní části. V průběhu 90. let sem navíc pronikají pěstitelé koky ze sousední pěstitelské oblasti Chaparé. Jak kolonisté, tak cocaleros⁷ jsou rovněž politicky organizováni pod celostátní rolnickou odborovou federací CSUTCB⁸. TIPNIS se proměňuje v místo latentního konfliktu „starousedlíků“ a „kolonistů“, který je, kromě konkrétních střetů zájmů na lokální úrovni, přizívován dlouhodobými neshodami mezi indigenními organizacemi východu a západu země.

V roce 2011 se Moralesova vláda rozhodla realizovat projekt výstavby druhé větve mezistátní dálnice Villa Tunari – San Ignacio de Moxos, jež měla propojit bolívijský západ s Brazílií a zajistit kontinentální spojení mezi přístavy na pacifickém a atlantickém pobřeží. Vybudování dopravní tepny bylo plánované jako součást celokontinentálního projektu integrace jihoamerické infrastruktury IIRSA, finančně jej měla zcela pokrýt brazilská strana. Plánovaná trasa mezistátní dálnice by procházela samým srdcem Národního parku a domorodé autonomní oblasti TIPNIS, která by byla při její realizaci rozetnuta vedví.

Vládní záměr výstavby dálnice narazil na houževnatý odpor původních obyvatel TIPNISu. Na podzim roku 2011 uspořádaly místní domorodé skupiny „Osmý velký indigenní pochod na obranu TIPNISu, teritoria, života, důstojnosti a práv indigenního obyvatelstva“⁹ do La Pazu. Obyvatelé TIPNISu využili osvědčeného nástroje politického protestu, hojně užívaného v předchozích dvou desetiletích, počínaje prvním „Pochodem za teritorium a důstojnost“ v roce 1990. Několik set kilometrů

6 CIDOB, Konfederace domorodých obyvatel Bolívie (Confederación de Pueblos Indígenas de Bolivia), je zastřešující organizací, v jejímž rámci spolupracují především domorodé skupiny bolívijských východních nížin.

7 pěstitelé koky

8 CSUTCB, Jediná odborová organizace bolívijských rolníků (Confederación Sindical Única de Trabajadores Campesinos de Bolivia), představuje jednu z nejsilnějších indigenních organizací v zemi, přestože v důsledku unionizace bolívijského venkova a silného ovlivnění marxismem a trockismem nestaví primárně na příslušnosti etnické, ale třídní. Sdružuje převážně komunity a organizace bolívijského západu.

9 Octava Gran Marcha Indígena por la Defensa del TIPNIS, los Territorios, la Vida y la Dignidad y los Derechos del los Pueblos Indígenas

- 10 CONAMAQ, Národní rada aymarských komunit (Consejo Nacional de Ayllus y Markas del Collasuyu), sdružuje převážně aymarsky hovořící komunity bolívijského Altiplana. Rází radikální autonomistickou politiku.
- 11 COB, Bolívijská dělnická centrála (Central Obrera Boliviana), je zastřešující odborovou organizací v zemi.
- 12 Consejo Indígena del Sur
- 13 FEJUVE, Federace sousedských rad (Federación de juntas vecinales), vznikla v prostředí rozrůstajícího se indigenního velkoměsta El Alto. Sousedské rady přenášejí do velkoměstského prostředí principy sociální kontroly, fungující v rámci indigenních komunit Altiplana.

dlouhý pochod se proměnil ve spektakl, který lokální konflikt přenesl na celostátní úroveň: protestující podpořila nejen nejvýznamnější organizace indigenního východu CIDOB, ale také aymarská rada CONAMAQ¹⁰ nebo odborová centrála COB¹¹ (Achtenberg 2012). Moralesova administrativa zaujala k protestu striktně odmítavý postoj. Samotný Morales obvinil protestující z konspirace a z pokusu o politickou destabilizaci v režii ambasády USA (Los Tiempos 2011).

Vládní diskurz akcentoval developmentalistické hledisko a výstavbu dálničního tahu legitimizoval stávající podinvestovaností oblasti a nutností jejího ekonomického rozvoje: dálnice měla přinést pracovní příležitosti a výrazně usnadnit mobilitu zdejší populace. Urychlení toku zboží a služeb mezi bolívijským západem a východem mělo působit blahodárně i na celkový ekonomický vzestup Bolívie a přispět k urychlení modernizace země.

Protestující využili stejných argumentů, které Morales užívá na mezinárodní úrovni, a obrátili proti vládě její vlastní radikální environmentalistickou, proindigenní a antiimperialistickou rétoriku. Poukazovali na nevratné socioekologické škody, jež by s sebou přineslo vybudování a provoz dálnice, a na hrozící příliv brazilských imigrantů a podnikatelů, kteří by fatálně ohrozili integritu místních komunit. Domorodí obyvatelé TIPNISu se odvolávali na svá ústavní práva a obvinili vládu z nedodržení povinnosti předběžné konzultace projektu. Spolu s představiteli radikální indigenní levice Moralesův kabinet osočili z pokračování neoliberálních praktik a upřednostňování zájmů nadnárodního kapitálu nad zájmy vlastního obyvatelstva. Ochrana Matky Země, dominující diskurzu protestujících, zároveň legitimizovala požadavek na teritoriální autonomii, participaci na politickém rozhodování a odmítnutí ekonomické politiky vlády.

Po komplikovaných vyjednáváních a pod vlivem nátlaku protestujících a podstatné části bolívijské veřejnosti byl na konci roku 2011 schválen zákon 180 (La Ley Corta), který projekt výstavby dálnice zablokoval a zaručil status nedotknutelnosti TIPNISu (El Deber 2011).

Kečujští a aymarští kolonisté, kteří do TIPNISu přišli v průběhu posledních tří dekad 20. století, se ovšem postavili za realizaci projektu. Provládní stanovisko zaujalo hned několik indigenních organizací: CONISUR (Rada indigenních skupin jihu TIPNISu)¹², CSUTCB, FEJUVE¹³, ženská odborová federace Bartolina Sisa a v první řadě mocná a početná odborová federace pěstitelů koky. I tyto skupiny využily osvědčené strategie a v lednu 2012 zorganizovaly další protestní pochod, tentokrát s cílem zrušit zákon 180 a prosadit výstavbu dálnice.

Na lokální rovině materializoval plán výstavby dálnice dlouhodobý latentní konflikt mezi původními obyvateli TIPNISu a nově příchozími kolonisty. Obě skupiny legitimizovaly své požadavky statusem domorodosti. Široce inkluzivní pojetí indigenity poskytlo pádný argument oběma stranám. Představitel CIDOB delegitimi-

zovali požadavky andských kolonistů poukazem na to, že nejsou „skutečně původními“ obyvateli oblasti a tudíž nemají oprávnění zasahovat do rozhodovacích procesů, týkajících se domorodého území. Stejně tak ale kolonisté svůj diskurz stavěli na představě vlastní indigenity, a přestože do oblasti přišli relativně nedávno, svou „domorodost“, byt' nebyla lokálně vázána, považovali za stejně autentickou, jako je indigenita původních skupin TIPNISu. Zatímco zastánci nedotknutelnosti národního parku argumentovali nutností obrany teritoriálních práv původního obyvatelstva, kolonisté vyžadovali od státu podporu v podobě modernizace oblasti, na niž mají jakožto dlouhodobě marginalizované indigenní skupiny nárok. Obě strany využívaly statusu indigenity k prosazení svých zájmů, nicméně v momentu, kdy začala být indigenita chápána jako široce inkluzivní kategorie, zahrnující potenciálně všechny (nebo téměř všechny) Bolívijsce, přestala tato strategie fungovat.

Rozhodující roli ve sporu o TIPNIS tak nehrála samotná indigenita, ale eko-indigenita. V centru argumentace ochránců TIPNISu stála nutnost obrany Matky Země: jediné původní skupiny jsou těmi nejlepšími garanty ekologické udržitelnosti života v národním parku, a proto mají právo odmítnout developmentalistické projekty vlády, narušující jeho teritoriální integritu. Stejně jako komunity provincie Daniel Campos, využili původní obyvatelé TIPNISu pozitivní stereotypizaci eko-indána jako efektivní nástroj pro legitimizaci svých teritoriálních a autonomistických požadavků.

Tento fakt se projevil i v momentu, kdy se spor o TIPNIS přenesl do širší politické diskuse. V lednu 2013 vystoupily dvě významné indigenní organizace, federace CIDOB a aymarská rada CONAMAQ, z tzv. Paktu jednoty¹⁴ a definitivně vypověděly loajalitu Moralesově vládě. Podle prohlášení CONAMAQ Evo Morales „cíleně umlčuje hlas indiána, který projevuje svou lásku Matce Zemi a staví se proti ekologickým zločinům vlády a jejích spojenců, nadnárodních korporací“ (CONAMAQ 2013). Klasickou dichotomií katarismu¹⁵ indián vs. stát tak CONAMAQ posunula do roviny eko-indián vs. stát.

Tento diskurz byl patrný i na mezinárodní úrovni. Mezi původními obyvateli jihoamerického kontinentu vyvolal spor o TIPNIS vlnu solidarity: domorodé skupiny TIPNISu podpořila Kontinentální rada guaraníského národa (Morales 2013: 86) nebo Koordinátor domorodých organizací Amazonské pánve COICA (El Diarrio 2012). Snaha obyvatel TIPNISu zablokovat výstavbu dálnice byla na této úrovni interpretována jako další epizoda dlouhodobého boje domorodých obyvatel amazonských nížin proti postupující likvidaci deštného pralesa: uchování teritoriální autonomie zároveň implikovalo jistotu zachování biodiverzity oblasti. Vyjádření solidarity nestavělo pouze na společném statusu „domorodosti“ a sdílené zkušenosti kolonialismu a exploatace, ale na nutnosti ochrany Matky Země, která je společným úkolem domorodých obyvatel obou Amerik.

Rozhodujícím aktérem, který vstoupil do sporu

o TIPNIS, tak byla sama Matka Země, tím, že poskytla potřebnou legitimitu argumentům obránců národního parku jak na lokální, tak na mezinárodní úrovni. Eko-indigenní diskurz původních skupin TIPNISu umožnil nejen zachovat integritu parku, ale v první řadě udržet jejich teritoriální a politickou autonomii¹⁶.

EKO-INDIGENNÍ KOSMOPOLITANISMUS?

Pokud v roce 2006 hovoří Mark Goodale o indigenním kosmopolitanismu jako o „novém typu sociopolitického občanství, novém rámci sounáležitosti, v němž jsou bolívijské nespokojení a marginalizovaní chápáni jako příslušníci těžce ‚rasy‘ jako městští afroameričané, severoafričtí migranti v Paříži nebo Maoři ze zapomenutého jižního konce Aucklandu“ (2006: 624), pak se domnívám, že necele desetiletí později můžeme hovořit o eko-indigenním kosmopolitanismu. Eko-indigenní diskurz jako výraz širší sociopolitické sounáležitosti totiž přijímají další skupiny minimálně v rámci obou amerických kontinentů. Bolívie hraje při vytváření tohoto diskurzu důležitou roli.

V roce 2011 zahájila protestní hladovku Theresa Spence, reprezentantka kanadských Cree – Atawapiskat, dlouhodobě trpících chudobou a socioekonomickými následky důlní činnosti, devastující jejich kmenové území. Aktivita Theresy Spence přerostla v celokontinentální hnutí nativních Američanů Idle no More, bojující proti pokračující environmentální degradaci nativních teritorií a nekoloniálnímu přístupu vůči původním obyvatelům kontinentu ze strany Kanady a USA. Jako své motto přijalo hnutí výrok nativní aktivistky Eriel Derangerové: „Naši lidé a Matka Země nemohou déle snášet úděl ekonomických rukojmí v závodě o industrializaci našich domovů. Je čas povstat a převzít roli ochránců a správců země“ (Idle No More 2015).

V otevřeném dopise, adresovaném „domorodým bratřím a sestřím“ z ledna 2013, představitelé hnutí píšou: „na základě Deklarace z Cochabamy¹⁷, jež položila základní kámen pro uznání práv Matky Země, považujeme za klíčovou pro úspěšný boj bratrských národů na severní hemisféře podporu latinskoamerických národů a vytvoření mezikontinentálních solidárních sítí... chceme, aby byl vyslyšen náš hlas a aby byla respektována naše práva a práva Matky Země“ (Idle No More 2013).

Výzvě představitelů hnutí se dostává odpovědi z jihu: Oscar Olivera, jeden z lídrů protestu o vodu v Cochabambě, zasazuje hnutí Idle do More do širokého globálního rámce eko-indigenního kosmopolitanismu: „hladovka (Theresy Spence) symbolizuje hlad po spravedlnosti tisíců domorodých mužů, žen a dětí ve všech částech světa a zejména v naší Americe... váš boj, sestry a bratři ze severu, je také našim bojem“ (Olivera 2013).

Stejně jako v bolívijském kontextu, i na kontinentální úrovni se eko-indigenní diskurz stává prostředkem legitimizace teritoriálních, politických a sociálních nároků dlouhodobě exkludovaných skupin původního obyva-

telstva. Marginalizace, chudoba a ekonomická exploatace indigenních obyvatel je delegitimizována jako důsledek širšího systému ekonomických politik, postavených na sociálně a environmentálně neudržitelném drancování lidských a přírodních zdrojů. Eko-indigenní kosmopolitanismus tak vytváří rámec sounáležitosti, který zahrnuje i ne-lidského aktéra – samotnou přírodu, „Matku Zemi“, jež sdílí stejnou zkušenost exploatace a (neo)koloniálních ekonomických politik jako domorodí obyvatelé planety. Jak v bolívijském, tak v hemisférickém kontinentálním kontextu se eko-indigenní diskurz proměňuje v jednu ze zbraní slabých (Scott 1985), již pozvedají ke své obraně ti, na něž v nejdrtivější míře dopadají negativní externality lokálních a globálních ekonomických politik.

PODĚKOVÁNÍ

Tento text by nemohl vzniknout bez laskavé pomoci mých bolívijských přátel, za jejichž trpělivost a spolupráci jim ze srdce děkuji. Velký dík patří rovněž Zdeně Sokolíčkové, iniciátorce obohacujícího interdisciplinárního setkání na téma Různé kultury, jedna příroda, a anonymním recenzentům časopisu The Journal of Culture za podněty a připomínky, které přispěly k finální podobě textu.

LITERATURA

- Achtenberg, E. (2012). Shifting Alliances in Bolivia's TIPNIS Conflict. Upside Down World [online]. 2012 [cit. 2013-06-26]. Dostupné z WWW: <http://upside-down-world.org/main/news-briefs-archives-68/3571-shifting-alliances-in-bolivia-tipnis-conflict>
- Albó, X. (2002). Bolivia: From Indian and Campesino Leaders to Councillors and Parliamentary Deputies. In: Siedler, R. (Ed.) Multiculturalism in Latin America: Indigenous Rights, Diversity and Democracy. 74–102. New York: Palgrave Macmillan
- Allen, B. (2008). Pink Tide Rising. Center for Latin American Studies, UC Berkeley [online]. [cit. 2013-06-13]. Dostupné z WWW: <http://www.clas.berkeley.edu/Publications/articles/fall2008/other/BRLAS-Fall2008-Carr.pdf>
- Canessa, A. (2006). Todos somos indígenas: Towards a New Language of National Political Identity. Bulletin of Latin American Research, 25 (2). 241–263.
- Clifford, J. (2007). Varieties of Indigenous Experience: Diasporas, Homelands, Sovereignities. In de la Cadena, M a Starn, O. (Ed.) Indigenous Experience Today. 197–224. Oxford; New York: Berg
- CMPCC. (2010) Acuerdo de los Pueblos. Conferencia Mundial de los Pueblos sobre el Cambio Climático y Derechos de la Madre Tierra [online]. 2010 [cit. 2011-10-20]. Dostupné z WWW: <http://cmpcc.org/acuerdo-de-los-pueblos/>
- CMPCC. (2010). Conferencia Mundial de los Pueblos sobre el Cambio Climático y Derechos de la Madre Tierra. [online]. 2010 [cit. 2012-01-25]. Dostupné z WWW: <http://cmpcc.org/adhesiones>
- CONAMAQ. (2013). ¿Porqué nuestra huelga de hambre? Las Autoridades Originarias del CONAMAQ a la opinión pública nacional e internacional. La Paz.

14 Pakt jednoty (Pacto de Unidad) uzavřela v roce 2005 indigenní a sociální hnutí Bolívie, která se zavázala k podpoře politiky Evo Moralesa.

15 Ideologie katarismu vznikla v Bolívii v 60. letech 20. století. Kombinuje požadavek politické autonomie a práva na sebeurčení původního obyvatelstva s myšlenkami marxismu a trockismu. Cílem kataristů je vybudovat indiánský stát, zcela nezávislý na státě bolívijském. CONAMAQ je jednou z indigenních organizací, která z principů katarismu vychází.

16 K detailnější analýze sporu o TIPNIS a dalších aspektů extraktivistické politiky Moralesovy vlády viz Jetmarová (2012, 2013)

17 Jako Deklaraci z Cochabamy autoři textu označují Dohodu národů (Acuerdo de los Pueblos), která byla vytvořena na základě jednání alternativní „Konference o klimatických změnách a právech Matky Země“ v bolívijské Cochabambě v roce 2010.

- De la Cadena, M. (2010). Indigenous Cosmopolitics in the Andes: Conceptual Reflections beyond "Politics". *Cultural Anthropology*, 25 (2). 334–370.
- El Deber. (2011). Gobierno e indígenas firman acuerdo por reglamentación de la ley corta. [online]. 2011 [cit. 2013-06-28]. Dostupné z WWW: <http://www.eldeber.com.bo/nota.php?id=111204204635>
- El Diario. (2012). Originarios de Sudamérica en aletta y apoyo al Tipnis. [online]. 2012 [cit. 2013-06-28]. Dostupné z WWW: http://www.eldiario.net/noticias/2012/2012_05/nt120505/politica.php?n=56
- Farr, A. (2011). Bolivia, Batteries and Bureaucracy. *Law and Business Review of the Americas*, 17 (2). 319–345.
- Farthing, L., Kohl, B. (2001). Bolivia's new wave of protest. *NACLA report on the Americas*, 34 (5). 8–11.
- GNRE. (2011). Dirección. [online]. 2011 [cit. 2011-11-05]. Dostupné z WWW: <http://www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas01&Opcion=Direccion>
- GNRE. (2015). El gobierno quiere convertir a Potosí en el „emporio“ del litio. [online]. 2011 [cit. 2011-5-24]. Dostupné z WWW: www.evaporiticobolivia.org/?p=1754#more-1754
- GNRE. (2011). Planta Piloto. [online]. 2011 [cit. 2011-11-07]. Dostupné z WWW: www.evaporiticobolivia.org/index.php?Modulo=Temas&Opcion=PlantaFutura
- Gobernabilidad democrática en Bolivia. (2010). Ley de derechos de la Madre Tierra. [online]. 2010 [cit. 2011-11-11]. Dostupné z WWW: <http://www.gobernabilidad.org.bo/noticias/2-noticias/704-bolivia-promulga-la-ley-de-derechos-de-la-madre-tierra>
- García Linera, A. (2006). El capitalismo andino-amazónico. *Le Monde Diplomatique*. [online]. 2006 [2013-06-26]. Dostupné z WWW: <http://www.lemondediplomatique.cl/el-capitalismo-andino-amazonico.html>
- Goodale, M. (2006). Reclaiming Modernity: Indigenous Cosmopolitanism and the Coming of the Second Revolution in Bolivia. *American ethnologist*, 33 (4). 634–649.
- Harten, S. (2011). *The Rise of Evo Morales and the MAS*. London and New York: Zed Books.
- Hollender, R., Shultz, J. (2010). Bolivia and its Lithium: Can the Gold of the 21st Century Help Lift a Nation out of poverty? A Democracy Center Special Report [online]. 2010 [cit. 2012-01-10]. Dostupné z WWW: <http://upsidedownworld.org/main/bolivia-archives-31/2507-bolivia-and-its-lithium-can-the-gold-of-the-21st-century-lift-a-nation-out-of-poverty>
- Howard, A. (2009). Salt of the Earth. In these times: with liberty and justice for all. [online]. 2009 [cit. 2013-06-26]. Dostupné z WWW: http://www.inthesetimes.com/article/4360/salt_of_the_earth/
- Idle No More. (2015). [online]. 2015 [cit. 2015-06-24]. Dostupné z WWW: <http://www.idlenomore.ca>
- Idle No More. (2013). Carta abierta de los pueblos indígenas de Canadá „Idle No More“ [online]. 2013. [cit. 2015-06-24]. Dostupné z WWW: <http://www.mapuexpress.net/content/news/print.php?id=9665>
- INE (2015). Bolivia: temperatura media ambiente, según estación [online]. [cit. 2015 -05-15]. Dostupné z WWW: www.ine.gov.bo/indice/EstadisticaSocial.aspx?codigo=80101 Bolivia: temperatura media ambiente, según estación
- Jetmarová, J. (2013). Bolívie: Vzestup indigenní politiky a vláda Evo Moralese. *Pardubice: Univerzita Pardubice*.
- Jetmarová, J. (2012). Bolívie: země indigenního environmentalismu? Několik úvah nad paradoxy bolivijského politického projektu. *Český lid*, 99 (2). 187–212.
- Kohl, B. (2006). Challenges to Neoliberal Hegemony in Bolivia. *Antipode*, 38 (2). 304–326.
- Kohl, B. (2004). Privatization Bolivian Style: A Cautionary Tale. *International Journal of Regional Research*, 28 (4). 893–908.
- Kohl, B. (2003). Restructuring Citizenship in Bolivia: El Plan de Todos. *International Journal of Regional Research*, 27 (2). 337–351.
- Krech, S. (1999). *The Ecological Indian*. New York: WW. Norton & Co.
- Lérida, M. (2010). El gran Salar de Uyuni está en Potosí. *CEDLA* [online]. 2010 [cit. 2013-06-27]. Dostupné z WWW: <http://plataformaenergetica.org/obie/content/8226>
- Lima, C. (2006). A 16 años de la Marcha por el Territorio y la Dignidad. *CIPCA* [online]. 2006 [cit. 2013-06-19]. Dostupné z WWW: http://www.cipca.org.bo/index.php?option=com_content&view=article&catid=83&id=915&Itemid=126
- Lindisfarne, N. (2010). Cochabamba and climate anthropology. *Anthropology Today* 26 1–3.
- Los Tiempos. (2011). El Presidente acusa a indígenas del TIPNIS de comunicarse con la embajada de EEUU [online]. 2011 [cit. 2013-06-28]. Dostupné z WWW: http://www.lostiempos.com/diario/actualidad/economia/20110821/el-presidente-acusa-a-indigenas-del-tipnis-de-comunicarse-con-la-embajada_138630_283795.html
- Morales, W. (2013). The Tipnis Crisis and the Meaning of Bolivian Democracy Under Evo Morales. *The Latin Americanist*, 57 (1). 79–90.
- Niezen, R. (2003). *The Origins of Indigenism: Human Rights and the Politics of Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Nueva Constitución política del Estado. (2009). [online]. 2011 [cit. 2015-06-22]. Ministerio de Comunicación. Dostupné z WWW: <http://www.comunicacion.gob.bo/?q=20130725/nueva-constitucion-politica-del-estado-boliviano>
- Olivera, O. (2013). ¡Idle No More! [online]. 2013 [cit. 2015-06-22]. Dostupné z WWW: <http://www.nasaacin.org/informativo-nasaacin/vivencias-globales/5226-idle-no-more>
- Olivera, O., Lewis, T. (2004). *Cochabamba: Water War in Bolivia*. Cambridge: South End Press.
- Petras, J., Veltmeyer, H. (2014). *The New Extractivism: A Post-Neoliberal Development Model or Imperialism of the Twenty-First Century?* London: Zed Books.
- Postero, N. (2005). Indigenous Responses to Neoliberalism. *PolAR: Political and Legal Anthropology Review*, 28 (1). 73–92.
- Schulz, J. (2003). *The Water is Ours, Damn! Cochabamba's water wars*. In: *Notes From Nowhere* (Ed). We Are Everywhere: The Irresistible Rise of Global Anticapitalism, Verso. (264–277).
- Scott, J. (1985). *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, London: Yale University Press.
- Spronk S. (2007). *Roots of Resistance to Urban Water Privatization in Bolivia: „New Working Class“, the Crisis of Neoliberalism and Public Services*. *International Labor and Working Class History*, 71. 8–28.
- United Nations. (2010). Indigenous peoples excluded from political power, ejected from lands, faced corporations bent on destroying life-giving forests, Permanent forum told. *Economic and Social Council*. [online]. 2010. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/hr5021.doc.htm>
- Van Cott, D. L. (2005). *From Movements to Parties in Latin America: The evolution of ethnic politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, J. (2011). *From Rebellion to Reform in Bolivia: Class Struggle, Indigenous Liberation, and the Politics of Evo Morales*. Chicago: Haymarket Books.
- Weston, B., Bollier, D. (2013). *Green Governance: Ecological Survival, Human Rights, and the Law of the Commons*. Cambridge University Press.
- Yashar, D. (2005). *Contesting Citizenship in Latin America: The Rise of Indigenous Movements and the Postliberal Challenge*. Cambridge: Cambridge University Press.